

دانشگاه باقر العلوم
(عبر دولتی - غیر انتفاعی)

دانشکده: علوم سیاسی، تاریخ و علوم اجتماعی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: علوم سیاسی

عنوان:

بررسی مقایسه‌ای نقش ایران و بازیگران منطقه‌ای (عربستان، ترکیه، قطر) در تحولات سیاسی مصر 2011-2016

استاد راهنما:

دکتر محمد ستوده آرانی

استاد مشاور:

دکتر نجف لک زایی

نگارش:

محمد لطفی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ: ۳۲/۴۹۶۹
شماره:
پوست:

صور تجلسه دفاعیه پایان نامه

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از الطاف حضرت ولی عصر (عج) جلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد آقای محمد لطفی دانشجوی مقطع ارشد رشته علوم سیاسی به شماره دانشجویی ۹۲۱۵۱۱۷۴ با عنوان: «بررسی مقایسه ای نقش ایران و بازیگران منطقه (عربستان، ترکیه و قطر) در تحولات سیاسی اخیر مصر» با حضور هیأت داوران دانشگاه باقر العلوم علیه السلام در تاریخ ۹۴/۱۰/۳۰ برگزار شد، نظر هیأت داوران به شرح زیر اعلام می گردد.

○ قبول با درجه: «
○ غیر قابل قبول: «
نمره: با عدد «۱۸۱۷» با حروف «فکر و تحقیق»

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	هیأت داوران
	دانشیار	آقای دکتر محمد ستوده آرنانی	استاد راهنما
	استاد	نجف لک زابی	استاد مشاور
	استادیار	مسعود معینی پور	نماینده تحصیلات تکمیلی

محمد مهدی راستگو
مدیر آموزش و تحصیلات تکمیلی
امضاء

غلامرضا کریمی
کارشناس امور پایان نامه
امضاء

ماده ۲۰: پایان نامه توسط هیأت داوران در پنج درجه ارزشیابی شده و به هر درجه نمره ای تعلق می گیرد.

۱- نمره ۲۰ تا ۱۹ عالی	۲- نمره ۱۸ تا ۱۷ بسیار خوب	۳- نمره ۱۶ تا ۱۵ قابل قبول	۴- نمره ۱۴ کمتر از ۱۴ غیر قابل قبول
-----------------------	----------------------------	----------------------------	-------------------------------------

*** محاسبه میانگین ارزشیابی هیأت داوران توسط نماینده شورای تحصیلات تکمیلی انجام می گیرد. ***

تقدیم به

همه انبیاء و اولیاء و ائمه (ع)
شهدا و علماء، خاصه به امام راحل (ره)
رهبر فرزانه و حکیم انقلاب اسلامی حضرت آیت الله العظمی
خامنه‌ای (دام ظلّه)
خانواده؛ پدرم، مرحوم مادرم و همسر گرامی ام
امیدوارم مرضی رضای حق واقع شود. انشاءالله

تقدیر و شکر:

حمد و سپاس خدای بی کران که رحمت و نعمت خود را بر این بنده حقیر ارزانی نمود. تقدیر و تشکر می کنم از همه اساتید بزرگواری که در این مقطع تحصیلی افتخار شاگردی آنان را داشتم. به ویژه تقدیر و تشکر می کنم از جناب دکتر محمد ستوده آرانی که با راهنمایی های دلسوزانه، صمیمانه و عالمانه خود اینجانب را در انجام این رساله راهنمایی نمودند. و از استاد مشاور محترم حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر نجف لک زایی نیز کمال تشکر را دارم. تشکر از همسر گرانقدر، فداکار و دلسوزم که بدون همراهی و سعه صدر ایشان توفیق انجام این تحقیق برای این حقیر میسر نبود. و تشکر خالصانه از همه کسانی که به نوعی مرا در انجام رساندن این مهم یاری نمودند.

چکیده

تحولات انقلابی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا نقطه عطفی در تاریخ سیاسی این منطقه محسوب می شود. اهمیت این تحولات چنان است که حساسیت و توجه بسیاری از بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای را در پی داشته است. در این میان کشورهای هم‌چون ایران، ترکیه، عربستان و قطر بازیگران مهم منطقه‌ای محسوب می شوند که هر کدام از آنها اهداف و منافع خاص خود را دارند. در این رساله در پاسخ به سؤال اصلی یعنی نقش ایران در تحولات سیاسی 2011-2016 مصر در مقایسه با کشورهای عربستان، ترکیه و قطر مشخص شد که ایران در جهت تغییر ساختار سیاسی حکومت مصر و ایجاد ساختار حکومت مردمی و اسلامی ایفای نقش نمود، در حالیکه عربستان در ابتدا در پی حفظ ساختار نظام سیاسی موجود و سپس کنترل انقلاب برآمد و سیاست‌های افراطی عربستان باعث انحراف در انقلاب مصر گردید. قطر و ترکیه نیز در پی تغییر حکومت و ایجاد ساختار جدید با گرایش‌های اخوانی بودند. ترکیه به طور خاص بدنبال حاکمیت اخوان با مدل اسلامی ترکیه بود.

واژه‌های کلیدی: انقلاب 2011 مصر، مطالعه مقایسه‌ای سیاست خارجی، ایران، ترکیه، عربستان و قطر.

فهرست مطالب

چکیده و

مقدمه: طرح تحقیق

- 1- بیان مسأله..... 2
- 2- اهمیت و فایده..... 3
- 3- سابقه تحقیق..... 3
- 4- هدف تحقیق..... 4
- 5- سؤالات (اصلی و فرعی) تحقیق..... 4
- الف) سؤال اصلی..... 4
- ب) سؤالات فرعی..... 4
- 6- چارچوب نظری تحقیق..... 5
- 7- فرضیه‌های تحقیق..... 5
- 8- پیش فرض‌های تحقیق..... 5
- 9- سازماندهی تحقیق..... 5

فصل اول: مفاهیم و چارچوب نظری

- 1- مفاهیم..... 7
- 1.1 انقلاب (Revolution)..... 7
- 2.1 تحولات سیاسی مصر..... 7
- 3.1 مصر..... 7
- 2- چارچوب نظری: (بهره گیری از نظریه نظم منطقه‌ای دیوید لیک و پاتریک مورگان)..... 8
- 1.2 تعریف منطقه..... 8
- 2.2 نظام منطقه ای..... 8
- 3.2 مجموعه امنیتی منطقه ای..... 9

- 4.2. نقش عوامل مؤثر خارجی در نظم منطقه ای 9
- 5.2. توازن قدرت منطقه ای 10
- 6.2. نظم منطقه ای خاورمیانه 10
- 1.6.2. نظم خاورمیانه در ساختار دو قطبی 10
- 2.6.2. پایان جنگ سرد و فروپاشی نظم سنتی خاورمیانه و تلاش برای ایجاد نظم نوین 11
- 3.6.2. حوادث مهم و تأثیر گذار در شکل گیری نظم نوین خاورمیانه 13
- 3- نتیجه گیری 14

فصل دوم: نقش ایران در تحولات مصر در سه مقطع پیدایش

انقلاب، حاکمیت إخوان و دوران

پس از آن 2016 - 2011

- گفتار اول: نقش ایران در روند انقلاب 2011 مصر Error! Bookmark not defined.
- 1- پیشینه روابط ایران و مصر Error! Bookmark not defined.
- 2- علل انقلاب 2011م. مصر Error! Bookmark not defined.
- 3- مواضع جمهوری اسلامی ایران در قبال انقلاب 2011م. مصر Error! Bookmark not defined.
- 1.3. حمایت رهبر انقلاب از قیام ملت مصر Error! Bookmark not defined.
- 1.1.3. بازتاب سخنان رهبری Error! Bookmark not defined.
- 2.1.3. شیطنت شبکه العربیه برای تحریف سخنان رهبری Error! Bookmark not defined.
- 3.1.3. پاسخ قاطع إخوان المسلمین به بی‌بی‌سی درباره سخنان رهبری Error! Bookmark not defined.
- 2.3. موضع دولت ایران نسبت به انقلاب مردم مصر Error! Bookmark not defined.
- 3.3. حمایت مجلس از انقلاب مصر Error! Bookmark not defined.
- 4.3. رسانه های ایران و حمایت از انقلاب مصر Error! Bookmark not defined.
- گفتار دوم: از تنش زدایی تا سردی روابط ایران و مصر Error! Bookmark not defined.
- 1- حاکمیت إخوان و گسترش روابط ایران و مصر Error! Bookmark not defined.
- 1.1. برقراری روابط دیپلماتیک در سطح سیاسی Error! Bookmark not defined.
- 1.1.1. سفر مرسی رئیس جمهور مصر به ایران در شانزدهمین کنفرانس غیرمتعهدها Error!
- 2.1.1. سخنرانی رهبر معظم انقلاب حضرت آیت الله خامنه‌ای (زید عزه) Error! Bookmark not defined.
- 3.1.1. سخنرانی رئیس جمهور مصر دکتر محمد مرسی Error! Bookmark not defined.
- 4.1.1. سخنرانی رئیس جمهور ایران دکتر محمود احمدی نژاد Error! Bookmark not defined.
- 5.1.1. سفر دکتر محمود احمدی نژاد رئیس جمهور ایران به مصر در اجلاس سران کشورهای اسلامی Error!
- 2.1. در سطح اقتصادی Error! Bookmark not defined.
- 3.1. در سطح فرهنگی، اجتماعی Error! Bookmark not defined.
- 2- سیاست های إخوان و سردی روابط ایران و مصر Error! Bookmark not defined.
- 1.2. جریان های افراطی در مصر و حمله به منزل شیخ حسن شحاته Error! Bookmark not defined.

2-2. ناکارآمدی دولت مرسی و سقوط حاکمیت إخوان
Error! Bookmark not defined.
 گفتار سوم: روابط ایران و مصر در زمان حکومت السیسی
Error! Bookmark not defined.
 1- مواضع ایران در قبال حاکمیت نظامیان.....
Error! Bookmark not defined.

فصل سوم: نقش عربستان و قطر در تحولات مصر در سه مقطع پیدایش انقلاب، حاکمیت إخوان و دوران پس از آن 2016- 2011

بخش اول: عربستان.....
Error! Bookmark not defined.
 گفتار اول: دیدگاه‌های عربستان نسبت به پیدایش انقلاب 2011 مصر
Error! Bookmark not defined.
 1- نقش منفی عربستان در پیدایش انقلاب 2011 مصر
Error! Bookmark not defined.
 2- روابط گرم عربستان با مصر در زمان مبارک علت مخالفت با انقلاب 2011
Error! Bookmark not defined.
 گفتار دوم: دیدگاه‌های عربستان نسبت به حاکمیت إخوان...
Error! Bookmark not defined.
 1- پیش بینی در مورد روابط مصر و عربستان بعد از انقلاب 2011م. (دوران مرسی)
Error! Bookmark not defined.
 2- تلاش عربستان برای شکست دادن انقلاب 2011م. مصر با فشار بر دولت مرسی
Error! Bookmark not defined.
 2- پیوند حزب النور و سلفیهای مصر با عربستان.....
Error! Bookmark not defined.
 گفتار سوم: دیدگاه‌های عربستان نسبت به سقوط إخوان و حاکمیت السیسی
Error! Bookmark not defined.
 1- حمایت عربستان از دولت موقت (عدلی منصور) و ارتش (السیسی)
Error! Bookmark not defined.
 2- مصر ضعیف و تقویت نقش منطقه ای عربستان سعودی.....
Error! Bookmark not defined.
 3- حمایت الازهر از سقوط أخوان.....
Error! Bookmark not defined.
 4- پشت پرده واگذاری دو جزیره راهبردی مصر به عربستان سعودی
Error! Bookmark not defined.
 1-4. منتفی شدن واگذاری جزایر مصر به عربستان.....
Error! Bookmark not defined.
 2-4. سابقه تجاوزگری عربستان به کشورهای همسایه.....
Error! Bookmark not defined.

بخش دوم: قطر.....
Error! Bookmark not defined.
 گفتار اول: دیدگاه‌های قطر نسبت به پیدایش انقلاب 2011 مصر
Error! Bookmark not defined.
 1- موقعیت و قدرت قطر.....
Error! Bookmark not defined.
 2- حمایت قطر از انقلاب 2011م. مردم مصر
Error! Bookmark not defined.
 3- یوسف عبدالله القرضاوی و حمایت او از انقلاب مصر
Error! Bookmark not defined.
 1-3. دیدگاه‌های سیاسی قرضاوی
Error! Bookmark not defined.
 2-3. دیدگاه‌های مذهبی و فرقه ای در خصوص شیعیان.....
Error! Bookmark not defined.

- 3-3. قرضای و رابطه با اسرائیل.....
Error! Bookmark not defined.
- گفتار دوم: دیدگاه های قطر نسبت به حاکمیت إخوان المسلمین
Error! Bookmark not defined.
- 1- تلاش برای ورود به باشگاه بزرگان: قطر در پی حضور بیشتر در مصر
Error! Bookmark not defined.
- 2- قطر بازوی آمریکا و بزرگترین خطر برای انقلاب مصر.....
Error! Bookmark not defined.
- گفتار سوم: دیدگاه های قطر نسبت به سقوط إخوان و حاکمیت ارتش مصر
Error! Bookmark not defined.
- 1- بر باد رفتن آرزوهای قطر با سقوط إخوان المسلمین در مصر.....
Error! Bookmark not defined.
- 2- صعود و نزول نقش قطر.....
Error! Bookmark not defined.

فصل چهارم: نقش ترکیه در تحولات مصر در سه مقطع پیدایش انقلاب، حاکمیت إخوان و دوران پس از آن 2016- 2011

- گفتار اول: دیدگاه های ترکیه نسبت به پیدایش انقلاب 2011م. مصر Error! Bookmark not defined.
- 1- سیاست خارجی ترکیه و انقلاب مصر Error! Bookmark not defined.
- گفتار دوم: دیدگاه های ترکیه نسبت به حاکمیت إخوان المسلمین Error! Bookmark not defined.
- 1- الگوی ترکیه ای برای مصر Error! Bookmark not defined.
- 2- تقویت همکاری استراتژیک با مصر Error! Bookmark not defined.
- گفتار سوم: دیدگاه های ترکیه نسبت به سقوط إخوان و حاکمیت ارتش Error! Bookmark not defined.
- 1- فراز و فرود روابط مصر و ترکیه بعد از انقلاب 30 ژوئن Error! Bookmark not defined.

فصل پنجم: وجوه تمایز و تشابه نقش ایران در مقایسه با کشورهای عربستان، قطر و ترکیه در تحولات سیاسی 2016-2011 مصر

- گفتار اول: نقش ایران و عربستان درباره انقلاب 2011 مصر، حاکمیت إخوان المسلمین و حاکمیت ارتش (السیسی) Error! Bookmark not defined.
- 1- نقش ایران و عربستان در مورد انقلاب 2011 مصر (ایران موافق انقلاب و عربستان مخالف انقلاب) Error! Bookmark not defined.
- 2- مواضع ایران و عربستان در قبال حاکمیت إخوان المسلمین (مرسی) Error! Bookmark not defined.
- 3- مواضع ایران و عربستان در قبال حاکمیت ارتش (السیسی) Error! Bookmark not defined.
- گفتار دوم: نقش ایران و قطر در مورد انقلاب 2011 مصر، حاکمیت إخوان المسلمین و حاکمیت ارتش (السیسی) Error! Bookmark not defined.
- 1- بررسی نقش ایران و قطر در مورد انقلاب 2011م. مصر Error! Bookmark not defined.
- 2- بررسی نقش ایران و قطر در مورد حاکمیت إخوان المسلمین (مرسی) Error! Bookmark not defined.
- 3- نقش ایران و قطر در قبال حاکمیت ارتش (ژنرال السیسی) Error! Bookmark not defined.
- گفتار سوم: نقش ایران و ترکیه در مورد انقلاب 2011 مصر، حاکمیت إخوان المسلمین و حاکمیت ارتش (السیسی) Error! Bookmark not defined.
- 1- بررسی نقش ایران و ترکیه در قبال انقلاب 25 ژانویه 2011 مصر Error! Bookmark not defined.
- 2- بررسی نقش ایران و ترکیه در قبال حاکمیت إخوان المسلمین در مصر Error! Bookmark not defined.
- 3- بررسی نقش ایران و ترکیه در قبال حاکمیت ارتش (السیسی) Error! Bookmark not defined.

نتیجه گیری.....Error! Bookmark not defined.

منابع و مآخذ.....Error! Bookmark not defined.

مقدمه:

طرح تحقیق

1- بیان مسأله

با تحولات اخیر خاورمیانه و پیدایش انقلاب‌های عربی در برخی از کشورهای منطقه شاهد دگرگونی و بروز مسائل جدید در معادلات قدرت منطقه‌ای می‌باشیم یکی از کشورهای که در تحولات جدید خاورمیانه دستخوش تغییرات سریع و فزاینده گردید کشور مصر می‌باشد. در این کشور در سال 2011 مردم علیه رژیم حاکم قیام کردند و توانستند رژیم پادشاهی مبارک را ساقط کنند، پس از انقلاب سرانجام در یک فرایند انتخاباتی محمد مرسی را بعنوان رئیس‌جمهور انتخاب کردند این تحول در مصر آثار و پیامدهای گسترده‌ای را به همراه آورد. از آنجا که مصر دارای موقعیت استراتژیک می‌باشد لازم است جایگاه و نقش قدرت‌های منطقه‌ای نیز در روند پیدایش انقلاب و تحولات پس از آن مطالعه گردد، بعلاوه عوامل و متغیرهای منطقه‌ای تأثیرگذار بر ناتمام ماندن انقلاب و فروپاشی حاکمیت اخوان مطالعه گردد. مهم‌ترین دلیل انتخاب هر یک از کشورهای ایران، ترکیه، عربستان و قطر به عنوان قدرت منطقه‌ای تأثیرگذار در انقلاب مصر این بود که هر یک از این کشورها بیش از کشورهای منطقه در تلاش بودند تا مسیر انقلاب مصر را به نفع خود سوق دهند. ایران از تغییر ساختار سیاسی حکومت مصر و ایجاد حکومت مردمی و اسلامی حمایت کرد، در حالیکه عربستان سعودی در ابتدا می‌خواست انقلاب مردمی مصر به نتیجه نرسد اما وقتی که آن را حتمی دید در پی کنترل آن برآمد و با رویکردهای افراطی باعث انحراف انقلاب مصر شد.

قطر و ترکیه حامی انقلاب و ایجاد ساختار تازه‌ای با گرایش‌های اخوانی بودند، ترکیه به طور خاص به دنبال تغییر حکومت به نفع اخوان و حاکمیت آن با مدل اسلامی ترکیه بود. در این تحقیق تلاش می‌شود تا بیان شود که هر یک از این قدرت‌های منطقه‌ای یعنی ایران، عربستان، ترکیه و قطر در پیدایش انقلاب و تحولات پس از آن به صورت مقایسه‌ای چه نقشی داشته‌اند؟

2- اهمیت و فایده

مطالعه انقلاب مصر و تحولات پس از آن می‌تواند ما را در شناخت بهتر فرایند انقلاب و علل ناتمام ماندن آن کمک نماید. مقایسه مواضع و عملکرد قدرت‌های منطقه‌ای می‌تواند زمینه‌های تقویت سیاست خارجی ایران را در جهت اهداف دو جانبه ایران و مصر فراهم سازد. چرا که نقش قدرت‌های منطقه‌ای در انقلاب مصر غیر قابل چشم پوشی است. لذا در این رساله رویکرد چهار کشور یا قدرت منطقه‌ای که بیش از بقیه در انقلاب 2011 مصر و تحولات منطقه اثرگذار بودند مورد بررسی قرار گرفته است.

3- سابقه تحقیق

از میان کشورهایی که در این رساله به آن‌ها پرداخته شده برخی از کشورها مواضع آن‌ها در مورد انقلاب 2011 مصر به صورت کتاب چاپ نشده و فقط می‌توان مواضع آن‌ها را از سایت‌ها و تعداد معدودی مقالات و مجلات و دیگر منابع خبری دریافت کرد. آنچه این رساله را حائز اهمیت می‌کند جمع‌آوری رویکرد کشورها از منابع خبری مختلف و مکتوب کردن آن‌ها به صورت یکجا می‌باشد. با بررسی و تحقیق در منابع موجود پیرامون موضوع تحولات سیاسی اخیر مصر می‌توان به چند کتاب اشاره نمود:

- 1- تأثیرگذاری انقلاب اسلامی در بیداری اسلامی در مصر اثر حسین نصیرزاده؛
 - 2- بیداری اسلامی: انقلاب مصر اثر محمد عماره، 1391؛
 - 3- شکوفایی انقلاب اسلامی در مصر اثر علی محمد نقوی؛
 - 4- پی‌آوردهای انقلاب اسلامی در مصر اثر علی منتظمی؛
 - 5- بهار عربی در پرتو بیداری اسلامی اثر علیرضا حسینی عارف، ره توشه راهیان نور رمضان 1390؛
 - 6- وجوه تشابه و تمایز انقلاب اسلامی ایران با بیداری اسلامی اثر غلامرضا خواجه سروی، 1392؛
 - 7- آشنایی با کشورهای جهان سوم؛ مصر، تهران، مؤسسه اندیشه سازان نور، 1390.
- مطالعه منابع فوق می‌تواند در انجام رساله حاضر مفید واقع شود، اما آنچه در این اثر مورد هدف می‌باشد بررسی «مقایسه‌ای» نقش ایران، عربستان، ترکیه و قطر در تحولات

2011-2016 مصر است که در منابع موجود به آن پرداخته نشده است. بنابراین می توان گفت که موضوع پژوهش حاضر می تواند از یک ابتکار و نوآوری برخوردار باشد.

4- هدف تحقیق

هدف از این پژوهش بررسی تأثیر هر یک از کشورهای ایران، عربستان، قطر و ترکیه بر تحولات مصر در سه مقطع پیدایش انقلاب 2011، حاکمیت إخوان و دوران پس از آن می باشد. یکی دیگر از اهداف مهم این رساله بررسی مقایسه ای رویکرد هر یک از چهار قدرت در چارچوب بیداری اسلامی یا بهار عربی می باشد.

5- سوالات (اصلی و فرعی) تحقیق:

الف) سؤال اصلی

نقش ایران در تحولات سیاسی 2016 – 2011 مصر در مقایسه با کشورهای عربستان، ترکیه و قطر چه بوده است؟

ب) سئوالات فرعی

- 1- نقش ایران در تحولات سیاسی مصر در سه مقطع پیدایش انقلاب 2011، حاکمیت إخوان و دوران پس از آن چه بوده است؟
- 2- نقش عربستان و قطر در تحولات سیاسی مصر در سه مقطع پیدایش انقلاب 2011، حاکمیت إخوان و دوران پس از آن چه بوده است؟
- 3- نقش ترکیه در تحولات سیاسی مصر در سه مقطع پیدایش انقلاب 2011، حاکمیت إخوان و دوران پس از آن چه بوده است؟
- 4- وجوه تمایز و تشابه نقش ایران در مقایسه با کشورهای عربستان، قطر و ترکیه در تحولات سیاسی مصر در سه مقطع پیدایش انقلاب 2011، حاکمیت إخوان و دوران پس از آنچه می باشد؟

6- چارچوب نظری تحقیق

بر اساس الگوی مقایسه‌ای و با استفاده از نظم منطقه‌ای دیوید لیک و پاتریک مورگان به تحلیل و ارزیابی موضوع پرداخته می‌شود.

7- فرضیه‌های تحقیق

ایران در جهت تغییر ساختار سیاسی حکومت مصر و ایجاد ساختار حکومت مردمی و اسلامی ایفای نقش نمود در حالی که عربستان در ابتدا در پی حفظ ساختار نظام سیاسی موجود و سپس کنترل انقلاب برآمد و سیاست‌های افراطی عربستان باعث انحراف در انقلاب مصر گردید. قطر و ترکیه در پی تغییر حکومت و ایجاد ساختار جدید با گرایش‌های اخوانی بودند. ترکیه به طور خاص بدنبال حاکمیت اخوان با مدل اسلامی ترکیه بود.

8- پیش فرض‌های تحقیق

— تحولات 2011-2016 مصر متأثر از عوامل داخلی از جمله جریان‌های فکری، مذهبی و سیاسی می‌باشد.
— تحولات 2011-2016 مصر متأثر از عوامل فرا منطقه‌ای و منافع قدرت‌های بزرگ می‌باشد.

9- سازماندهی تحقیق

در فصل اول مفاهیم و چارچوب نظری بحث می‌شود. در فصل دوم نقش ایران در تحولات 2011-2016 مصر در سه مقطع پیدایش انقلاب، حاکمیت اخوان و دوران پس از آن (حاکمیت السیسی) بحث می‌شود. در فصل سوم نقش عربستان و قطر در تحولات 2011-2016 مصر در سه مقطع پیدایش انقلاب، حاکمیت اخوان و دوران پس از آن (السیسی) بحث می‌شود. در فصل چهارم نقش ترکیه در تحولات 2011-2016 مصر در سه مقطع پیدایش انقلاب، حاکمیت اخوان و دوران پس از آن (السیسی) بحث می‌شود. در فصل پنجم وجوه تمایز و تشابه نقش ایران در مقایسه با کشورهای عربستان، قطر و ترکیه در تحولات 2011-2016 مصر در سه مقطع پیدایش انقلاب، حاکمیت اخوان و دوران پس از آن (السیسی) بحث می‌شود.

فصل اول:

مفاهیم و چارچوب نظری

1- مفاهیم

1.1. انقلاب (Revolution)

در لغت به معنای تحول و تغییر بنیادی آمده است. (نوروزی خیابانی؛ 1391:449)

وجه بارز پدیده انقلاب تغییر در ساختار اقتدارسیاسی است، اما وجه تمایز انقلاب با هر دگرگونی دیگری بروز تغییر در همه یا بیشتر حوزه های حیات سیاسی- اجتماعی یک جامعه است و می تواند چنان آغاز دوران جدیدی برای آن باشد. (منوچهری؛ 1391:10)

تعریف دیگر؛ انقلاب به تحول داخلی، سریع، اساسی و خشونت آمیز در ارزش ها و اسطوره های حاکم بر جامعه و در نهادهای سیاسی، ساختارهای اجتماعی، رهبری و فعالیت ها و سیاست های دولت اطلاق می شود. (هانتینگتون؛ 1357:385)

انقلاب به معنای یک تغییر اساسی و عمیق در زیر بنای تشکیلات سیاسی و اقتصادی یک جامعه است که معمولاً با اعمال خشونت همراه است، زیرا تغییر زیربنای سیاسی و اقتصادی یک جامعه مستلزم تغییر نظام حاکم است و این تغییر هم بدون حرکت عمومی برای سرنگونی نظام حاکم میسر نیست. (طلوعی؛ 1372:191)

2.1. تحولات سیاسی مصر

تحولات سیاسی مصر ناظر بر شرایط قبل از انقلاب 2011 مصر و روند انقلاب و حاکمیت اخوان و مقطع پس از آن یعنی کودتای ارتش و حکومت السیسی می باشد.

3.1. مصر

کشور مصر واقع در قاره آفریقا دارای وسعت 1/001/449 کیلومتر مربع است و از این نظر بیست و هشتمین کشور جهان محسوب می شود. در شمال مصر دریای مدیترانه و در شرق آن دریای سرخ قرار دارد. از سمت جنوب با سودان و از سوی غرب با کشور لیبی همسایه است، در ناحیه صحرای سینا نیز با نوار غزه و فلسطین اشغالی هم مرز است. دین اکثریت مردم این کشور «اسلام»، پایتخت و بزرگترین شهر این کشور «قاهره» و زبان رسمی آن عربی است. جمعیت آن حدود 85 میلیون نفر است.

2- چارچوب نظری:

(بهره گیری از نظریه نظم منطقه‌ای دیوید لیک و پاتریک مورگان)

2.1. تعریف منطقه

درباره منطقه تعاریف متعددی بیان شده است در یک تعریف، منطقه به مجموعه‌ای از کشورها اشاره دارد که با جغرافیا و یا یک ویژگی مشترک یا بیشتر - مانند سطح توسعه، فرهنگ، یا نهادهای سیاسی - با همدیگر در پیوند هستند.

تعریف دیگر: یک منطقه دسته‌ای از کشورهاست که از نظر سیاسی وابستگی متقابل داشته یا تصور می‌کنند که این گونه هستند. (دیوید لیک و پاتریک ام. مورگان؛ 1381:27)

تعریف دیگر: به عرصه پهناور جغرافیایی با قرابت جغرافیایی اطلاق می‌شود که به لحاظ فرهنگی یا فیزیکی متجانس باشد. منطقه به مثابه یک نظام اجتماعی، روابط فرامحلی گروه‌های انسانی را در بر می‌گیرد و بستری مناسب را برای پیدایش مجموعه‌های امنیتی پیچیده فراهم می‌آورد که در آن درهم تنیدگی و به هم پیوستگی امنیت واحدهای تشکیل دهنده، نکته‌ای قابل توجه است. شاخص‌های یک منطقه می‌تواند بر بنیادهایی از قبیل؛ باورهای مذهبی مشترک، منابع و ذخایر طبیعی و انسانی مشابه، فناوری‌های ارتباطی همسان و قدرت اقتصادی و سیاسی هم سطح استوار باشد. (دهشیری؛ 1383:83)

2.2. نظام منطقه‌ای

تامپسون تعاریف و صفات مفهومی مختلف را به صورت چهار شرط لازم و کافی برای وجود نظام‌های تابع منطقه‌ای خلاصه کرده است:

الف) الگوی روابط یا تعاملات بازیگران، درجه خاصی از نظم و نسق را به نمایش می‌گذارد؛ به طوری که تغییر در یک نقطه از نظام تابع بر دیگر نقاط آن تأثیر می‌گذارد.
ب) بازیگران عموماً در مجاورت و نزدیک به یکدیگرند.

ج) بازیگران داخلی و خارجی، نظام تابع را به صورت یک ناحیه یا «صحنه عملیات» مجزا می‌شناسند.

د) نظام تابع، منطقاً متشکل از حداقل دو یا به احتمال قوی تعداد بیشتری از بازیگران می‌باشد.

تاکنون این شرایط بهترین تعریف را از نظم‌های منطقه‌ای ارائه می‌دهند و همچنین بنیادی محکم و استوار را برای بحث فراهم می‌کند. (دیوید ای. لیک و پاتریک ام.

مورگان؛ 1381:75)

2-3. مجموعه امنیتی منطقه ای

گروهی از کشورهاست که معمولاً یک منطقه را تشکیل می‌دهند و مستمراً تحت تأثیر یک یا چند عامل خارجی امنیتی - که از یک ناحیه جغرافیایی متمایز ناشی می‌شوند - قرار می‌گیرند.

در یک چنین مجموعه‌ای، اعضا از نظر امنیتی چنان به هم پیوسته‌اند که کنش‌های هر یک از اعضا و تحولات مهم امنیتی در داخل هر یک از آنها، تأثیر عمده‌ای بر دیگران دارد.

(همان؛ 1381:27)

2-4. نقش عوامل مؤثر خارجی در نظم منطقه ای

مجموعه‌ای از کشورها که حداقل از یک عامل خارجی بینامرزی ولی محلی که از یک ناحیه جغرافیایی خاص ناشی شده، تأثیر پذیرفته باشد. اگر یک عامل خارجی محلی موجب تهدیدی بالفعل یا بالقوه بر ضد سلامت و امنیت فیزیکی افراد یا حکومت‌ها در کشورهای دیگر گردد، در این صورت یک نظام یا مجتمع منطقه‌ای ایجاد می‌شود. حوادث خارجی محلی که برای امنیت فیزیکی تهدید ایجاد می‌کنند، حد و مرز مجموعه کشورهای متعامل که نظام‌های امنیتی منطقه‌ای را تشکیل می‌دهند، مشخص کرده و به هم پیوند می‌زند.

(همان؛ 1381:77)

عوامل خارجی دارای هزینه‌ها (عوامل خارجی سلبی) و منافع (عوامل خارجی ایجابی) هستند که تنها به کشورهایی که آنان را خلق کرده‌اند، تعلق نمی‌گیرد. نمونه کلاسیک یک

عامل سلبی خارجی، تولید کننده مواد آلاینده است که آن را در رودخانه می‌ریزد و از این طریق هزینه‌هایی را بر مصرف کنندگان این منبع مشترک در پایین دست رود تحمیل می‌کند. به گونه‌ای که یا باید پول بپردازند تا رودخانه تصفیه شود یا در غیر این صورت از مصرف مطلوب آن صرف نظر کنند. معضل امنیت که معمولاً بر حسب این اصطلاحات درک و فهم می‌شود، نیز عاملی خارجی است. مهار کشورهای متجاوز از طریق بازدارندگی یا جنگ، می‌تواند عوامل خارجی مثبتی را برای سایر کشورها، بسته به شرایط و وضعیت محلی، ایجاد کند. (همان؛ 1381:78)

2-5. توازن قدرت منطقه ای

به کارگیری قدرت برای مهار قدرت، همان سیاست بین الملل سنتی است که اغلب از آن به تأمین امنیت از طریق «موازنه قوا» نام برده می‌شود. بوزان تأکید می‌کند که یک مجموعه امنیتی منطقه‌ای ابتدا باید برحسب توزیع قدرت در آن توصیف شود. در منطقه‌ای که چنین الگویی مسلط و حاکم است، کشورها عمدتاً امنیت را از طریق ایجاد و حفظ توزیع قدرت مناسب و باثبات پی می‌گیرند. این توزیع قدرت ممکن است ماهیتاً تک قطبی یا هژمونیک و چند قطبی باشد. مناقشات بین کشوری بر این اساس تجزیه و تحلیل می‌شوند و در این میان مجموعه امنیتی خاورمیانه بهترین نمونه است. (همان؛ 1381:77)

2-6. نظم منطقه ای خاورمیانه

2-6-1. نظم خاورمیانه در ساختار دو قطبی

در گسترده ترین شکل، خاورمیانه از نظر جغرافیایی از مراکش تا ایران را شامل می‌شود که ترکیه و شاید حتی پاکستان و آسیای مرکزی را نیز بتوان در آن گنجانید. (همان؛ 1381:369) نظم سنتی خاورمیانه متعاقب ایجاد ساختار نظام بین الملل، دو قطبی شکل گرفت. در این مقطع نظم خاورمیانه تحت تأثیر ساختار دو قطبی و جنگ سرد میان آمریکا و شوروی قرار گرفت. کشورهای خاورمیانه به یکی از بلوک‌های شرق یا غرب تمایل پیدا کردند. کشورهای عرب هم پیمان اتحاد جماهیر شوروی بودند و اسرائیل هم پیمان و متحد

ایالات متحده آمریکا، روابط و جنگ‌های بین اعراب و اسرائیل همیشه متأثر از ساختار دو قطبی بود و هر یک از آنها دیگری را تهدید تلقی می کرد. در طول جنگ سرد، نظام به یک تعادل در شرایط رقابت، طرد و خصومت گرایش داشت. تلاش برای ایجاد یا تحمیل قواعد بازی هم به شکل دیپلماتیک و هم نظامی صورت گرفته است. نمونه‌ای از تلاش دیپلماتیک، خواه از راه برقراری ارتباط مستقیم یا میانجیگری، عبارتست از: توافقنامه حاکم بر مداخله سوریه در لبنان در سال 1976 که آمریکا آن را میانجیگری کرد. همچنین مذاکرات میان مصر و اسرائیل که در سال 1974 آغاز گردیده به سفر رئیس جمهور سادات به اورشلیم در سال 1977 منجر شد و قرارداد صلح 1979 را به ارمغان آورد. چنین تلاش‌های دیپلماتیکی تحت الشعاع مناقشه تهدیدات لفظی، حملات محدود، بسیج و جنگ، قرار گرفتند. برای نمونه حملات اسرائیل به کشورهای عرب به تلافی حملات و هجوم‌های مسلحانه آنها می‌توان اشاره کرد. مناقشه در خاورمیانه مشخصاً مناقشه‌ای که اسرائیل درگیر آن است، عمیقاً ریشه در ارزش‌های متضاد و هویت‌های ستیزشگر دارد و اختلافات فرهنگی آن را محاصره کرده است. یکی دیگر از منازعات که متأثر از دوران جنگ سرد بود منازعات بین مصر و اسرائیل بود. بسیج و تجهیز مصر در سال 1960 شاید اسرائیل را از افزایش و تشدید حملاتش به منطقه شمالی جمهوری متحد عربی بازداشت. اما یک اقدام مشابه در مه 1967 به جنگ ژوئن انجامید، بعد از فتوحات و پیروزی‌های اسرائیل در سال 1967، مصر جنگ فرسایشی به راه انداخت تا اسرائیل را متقاعد سازد که اشغال [سرزمین‌ها] هزینه آور خواهد بود و ابرقدرت‌ها را قانع کند که بی ثباتی بر منطقه حاکم خواهد شد، پس بهتر آن است که قدم پیش نگذارند. نقش قدرت‌های بزرگ در سیاست منطقه‌ای در طول جنگ سرد نوعاً با الگویی از سیاست موازنه قوای رقابت آمیز توصیف و مشخص می‌شد؛ چون ایالات متحده و اتحاد شوروی در مناطق مختلف دنیا با هم مقابله می‌کردند. (همان؛ 1381:375)

2-6-2. پایان جنگ سرد و فروپاشی نظم سنتی خاورمیانه و تلاش برای

ایجاد نظم نوین

پایان جنگ سرد که با تضعیف و سپس فروپاشی اتحاد شوروی پدید آمد، بازنگری و ارزیابی مجدد فرصت‌ها و محدودیت‌ها را ضروری ساخت. این وضعیت بویژه برای کشورهای

عرب بوجود آمد که متحد و هم پیمان اتحاد جماهیر شوروی بودند. اگر محیط و فضای جنگ سرد مناقشه را تسهیل کرد ولی همچنین - با تضمین بقاء کشورها و رژیم‌ها از طریق جریان شدید تسلیحات که جنگ را پر هزینه تر می ساخت - ثبات را نیز به ارمان آورد. پایان جنگ سرد و پیامد حوادث منطقه‌ای - انتفاضه و بویژه جنگ خلیج فارس - موجب تجدید نظر در هزینه‌های مناقشه تحمیلی شد. در سال 1987 در دیدار سران سوریه - شوروی در مسکو، گورباچف صراحتاً اظهار داشت که: «نیروی نظامی به عنوان یک ابزار حل و فصل مناقشه از اعتبار افتاده است» و سوریه را به خاطر «عزم راسخ جهت دستیابی به یک راه حل سیاسی» تحسین کرد. حمایت رو به کاهش شوروی از اقدامات نظامی اعراب ضربه شدیدی به تلاش‌های سوریه برای دستیابی به «همپایگی راهبردی» با اسرائیل وارد کرد. با فروپاشی اتحاد شوروی در سال 1991 به کلیه سؤالات راجع به تسلط و تفوق آمریکا جواب داده شد. ایالات متحده از یک جایگاه منحصر به فرد بعنوان تنها ابر قدرت جهان برخوردار شده است و قدرت را هم در عرصه بین‌المللی و هم در عرصه خاورمیانه به تنهایی و مطلقاً به انحصار خود در آورده است. اگر چه ایالات متحده هنوز موفق نشده است یک نظم نوین جایگزین، را در خاورمیانه اعمال کند. اما میزان و شعاع قدرت بازیگران منطقه‌ای را بویژه در حوزه امنیتی و دفاعی، تعیین و ترسیم کرده است. علی‌رغم این حدس و گمان که با پایان جنگ سرد و نظام دو قطبی، اهمیت اسرائیل برای ایالات متحده از دست خواهد رفت همکاری راهبردی نزدیکتر بین این دو کشور را شاهد هستیم. در نتیجه جایگاه نسبی کشورهای عربی در تعاملات منطقه‌ای وخیم‌تر و بدتر شده و مجبور به باج خواهی و اجبار به کار کردن از موضع ضعف، با اسرائیل ترکیه و ایران هستند. هر چه نظام بین‌المللی فعلی، حداقل آنگونه که در خاورمیانه تأثیر می‌گذارد و ادراک می‌شود برای مدت بیشتری استمرار یابد، احتمال اینکه تغییر و گذار بتواند ادامه یابد و اینکه یک دگر دیسی بتواند از طریق تغییر و تحول در ارجحیت‌های بازیگران منطقه‌ای قوام بگیرد بیشتر است. همچنین نیازی به استمرار تفوق و تسلط آمریکا نیست. اعراب و اسرائیلی‌های تنها مانده در یک جهانی که به جای مناقشه به تجارت و بازرگانی علاقه دارد و مواجهه با نیازهای داخلی، می‌تواند انطباق و سازگاری را انتخاب کنند و از منافع و دستاوردهای مشابه و مشترکی سود ببرند که صلح برای حصول به آنها ضروری است، یا از حساب خود هزینه‌های مناقشه مستمر را

بپردازند. ما امروز شاهد کاهش منازعه بین اعراب و اسرائیل هستیم بلکه حتی در راستای نزدیک شدن به هم در زمینه های مختلف گام برداشتند. (همان؛ 1381:379)

2-6-3. حوادث مهم و تأثیر گذار در شکل گیری نظم نوین خاورمیانه

بعد از پایان جنگ سرد یعنی فروپاشی نظام دو قطبی (فروپاشی شوروی) در سال 1991 کشور ایالات متحده آمریکا که دیگر رقیبی در صحنه بین المللی نداشت، تلاش کرد کشورهای داخل بلوک شرق را بعد از فروپاشی شوروی مطیع خود کند. لذا حوادثی مثل حمله آمریکا به عراق و آزاد سازی کویت، حادثه 11 سپتامبر در سال 2001 و پیرو آن حمله به افغانستان، اشغال عراق در سال 2002، انقلاب های عربی که امروزه در خاورمیانه شاهد آن هستیم و بحران های سوریه و یمن، در راستای ایجاد نظم نوین در خاورمیانه توسط آمریکا صورت می گیرد. در واقع آمریکا بعد از فروپاشی شوروی و فروپاشی نظام دو قطبی، بدنبال برقراری نظم نوین «آمریکایی» در خاورمیانه می باشد. تمام کشورهای که درگیر جنگ و منازعه هستند قبل از فرپاشی شوروی داخل بلوک شرق یعنی شوروی بودند که بعد از فروپاشی رغبت چندانی به سمت آمریکا نشان نمی دهند. لذا آمریکا در پی آن است که با هر طریق ممکن چه از طریق مذاکره و چه جنگ آنها را مطیع خود کند. درگیری های سوریه، یمن، افغانستان، عراق، لبنان و دیگر کشورهای خاورمیانه به خاطر حاکم کردن نظم نوین خاورمیانه آمریکایی است. چرا که مردم و رهبران این کشورها حاضر نیستند که آمریکا در امور داخلی کشورشان دخالت کند، بر همین اساس آمریکا این کشورها را به صحنه جنگ و درگیری کشانده تا با جایگزین کردن حاکمان دست نشانده به اهداف خود برسد. از مهم ترین پیامدهای نظم جدید منطقه ای در خاورمیانه و شمال آفریقا که بعد از سقوط صدام و جنگ 33 روزه در لبنان در حال شکل گیری است، گسست و تغییر در ائتلاف های منطقه ای سابق و شکل گیری ائتلاف های منطقه ای جدید است. محور عربی متشکل از عربستان، مصر دوران مبارک، اردن، گروه ۱۴ مارس لبنان و برخی کشورهای حاشیه خلیج فارس که از حمایت های ایالات متحده و رژیم صهیونیستی بهره مند بودند در سال ۲۰۱۱ تضعیف گردید. دو کشور عربستان و مصر در قالب ائتلاف کشورهای عربی محافظه کار و متمایل به غرب دو محور اصلی ائتلاف محافظه کاری عربی بوده و در عرصه منطقه ای به نوعی نقش مکمل و نزدیک به هم ایفا می کردند و همکاری های مختلفی با هم

داشتند. وقوع خیزش‌های مردمی در مصر و سقوط مبارک باعث شد تا مصر از این محور خارج و کلیت این محور با چالش و حتی تردید مواجه شود؛ از طرفی عراق جدید وارد این معادله شده و در حال همکاری با ایران و سوریه است. بنابراین شرایط مصر در حال ورود به مرحله جدیدی است که از جمله بر سیاست و روابط خارجی این کشور تأثیرگذار خواهد بود و می‌تواند باعث تغییراتی در روابط مصر و عربستان گردد.

3- نتیجه گیری

با توجه به مطالب فوق نظم نوین خاورمیانه در حال شکل‌گیری است. انقلاب‌های عربی تلاشی برای شکل دادن به نظم نوین خاورمیانه بر اساس اراده و خواست مردمی بود. بر اساس دیدگاه مورگان دو دسته از عوامل درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای در شکل‌دهی به نظم منطقه‌ای تأثیر گذارند. در درون منطقه بازیگران اصلی ایفاگر نقش هستند. برای مثال در شکل دادن به نظم سیاسی کشور مصر علاوه بر احزاب و جریان‌های سیاسی داخل مصر، کشورهای تأثیر گذار داخل منطقه یعنی ایران، ترکیه، عربستان و قطر نیز بر تحولات و روند شکل‌گیری نظم نوین در مصر تأثیر گذار هستند. زیرا موقعیت مصر استراتژیک است و نظم نوین سیاسی آن بر روند شکل‌گیری نظم منطقه‌ای خاورمیانه تأثیر تعیین کننده دارد. از سوی دیگر چون منطقه خاورمیانه بعنوان یکی از زیر سیستم‌های مهم نظام بین الملل است قدرت‌های بزرگ همواره در این منطقه مداخله نموده و بر روند شکل‌گیری نظم آن تأثیر گذار هستند. این مداخله را می‌توان به روشنی در هدایت بیداری اسلامی به سمت اهداف آمریکا و اسرائیل و ناتمام ماندن انقلاب مصر مشاهده نمود.

در این رساله به بررسی نقش ایران و مقایسه آن با نقش عربستان، قطر و ترکیه بعنوان عوامل تأثیر گذار درون منطقه‌ای بر تحولات مصر پرداخته می‌شود.